

Rekomendacijos centrinės ir vietinės valdžios institucijoms kovoje su pandemiais šokais ateityje

1. Įvadas

Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse susidūrusiose su COVID-19 pandemija, buvo imtasi greito reagavimo priemonių. 2020-02-26 Vyriausybė Lietuvoje paskelbė valstybės lygio ekstremaliąją situaciją¹. 2020-03-16 Vyriausybė paskelbė visoje Lietuvoje trečią (visiškos parengties) civilinės saugos sistemos parengties lygį ir karantiną², taip pat patvirtino trumpojo laikotarpio iššūkiams spręsti skirtą Ekonomikos skatinimo ir koronaviruso plitimo sukeltų pasekmių mažinimo priemonių planą³. 2020-05-06 vykusiame Vyriausybės pasitarime buvo patvirtinta COVID-19 valdymo strategija⁴. O 2020-06-10 Vyriausybė patvirtino COVID-19 valdymo strategijos įgyvendinimo priemonių planą⁵, kurio tikslas yra padėti suvaldyti koronaviruso plitimą trumpuoju laikotarpiu ir tinkamai pasirengti naujoms galimoms viruso bangoms ateityje. Kartu Vyriausybė patvirtino "Ateities ekonomikos DNR" planą, kurio tikslas - siekti sparčiomis ir efektyviomis investicijomis transformuoti Lietuvos ekonomiką link aukštesnio pridėtinės vertės kūrimo ir kartu prisidėti prie spartaus ekonomikos atsigavimo.

Deja nepaisant spartaus Vyriausybės veikimo, kurį laiką verslo atstovai skundėsi priemonių nepakankamumu, biurokratinėmis kliūtėmis bei pinklėmis. 2020-05-08 "Verslo žinių" portalas ketvirtą kartą savo istorijoje redakciniame straipsnyje kreipėsi tiesiogiai į premjerą⁶, siekdamas atkreipti dėmesį į tai, jog iš verslo pagalbai numatytų 1.3 mlrd. eurų, verslą tebuvo pasiekę vos 35 mln. eurų arba tik 3 proc. numatytų lėšų.

Įvertinus tai, jog nefinansinių, smulkių ir vidutinių įmonių (iki 249 darbuotojų) sukuriama pridėtinė vertė 2019 metais Lietuvoje siekė 65.3 proc. visos nefinansinių įmonių sukuriamos pridėtinės vertės, o šiose įmonėse buvo samdomi 823 239 darbuotojai arba 74.4 proc. visų nefinansinių įmonių darbuotojų, sąlygoja, jog valstybei susidūrus su pandeminiu šoku, centrinės ir vietinės valdžios institucijos turėtų nukreipti didžiąją dalį savo dėmesio būtent į smulkių ir vidutinių įmonių gelbėjimą ir šiose įmonėse dirbančių darbuotojų pajamų, o kartu ir perkamosios galios šalyje išsaugojimą.

1. lentelė. Sukuriama pridėtinė vertė ir dirbančių asmenų skaičius pagal įmonėse dirbančių asmenų skaičių⁷

	Pridėtinė vertė (nefinansų įmonių), mln. EUR	% nuo visų	Dirbančių asmenų skaičius (nefinansų įmonių), asmenys	% nuo visų
Iš viso pagal darbuotojų skaičių	24000.1	100.0%	1106963.0	100.0%
0–9 darbuotojai	4528.2	18.9%	342281.0	30.9%
10–19 darbuotojų	1999.1	8.3%	103858.0	9.4%
20–49 darbuotojai	3171.6	13.2%	145325.0	13.1%
50–249 darbuotojai	5975.3	24.9%	231775.0	20.9%
250 ir daugiau darbuotojų	8326.0	34.7%	283724.0	25.6%
0–249 darbuotojai	15674.2	65.3%	823239.0	74.4%

Todėl žemiau pateikiamos rekomendacijos, kokius prioritetus turėtų turėti ir į kokias priemones savo dėmesį turėtų nukreipti centrinės ir vietinės valdžios institucijos pandeminio šoko metu. Šiose rekomendacijos nėra atsispiriama nuo dabar galiojančio teisinio reguliavimo, o yra bandoma nubrėžti gaires ateičiai, kurių link valstybės institucijos turėtų judėti bei atitinkamai ruošti teisinį reguliavimą bei priemones ateities pandeminio šoko atvejams.

2. Rekomendacijos centrinės ir vietinės valdžios institucijoms

2.1. Paveiktų įmonių sąrašas

Ekstremalios situacijos ir (ar) karantino priemonių paveiktoms ir į paveiktų įmonių sąrašą įtrauktoms įmonėms nebuvo naujai inicijuojamas mokesčių išieškojimas ir taikomas atleidimas nuo delspinigių. Įmonės pateikusios prašymą galėjo supaprastinta tvarka sudaryti mokestinės paskolos sutartį be palūkanų su Valstybine mokesčių inspekcija bei analogiškai, dėl valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėjimo atidėjimo, su "Sodra". Įmonės, kurios nebuvo įtrauktos į Valstybinės mokesčių inspekcijos paskelbtą sąrašą galėjo, pateikusios motyvuotą prašymą, būti įtrauktos.

Deja šis procesas nebuvo adekvačiai automatizuotas. Todėl dalis smulkių ir vidutinių įmonių atstovų skundėsi, jog yra neįtraukti, o papildomas paraiškų teikimas jiems didina administracinę našta⁸. Kitų įmonių atstovai priešingai, piktinosi, jog automatinis įmonių įtraukimas be įmonių prašymo, gali pakenkti šių įmonių kreditingumui bei skolinimosi kainai, nes Valstybinei mokesčių inspekcijai 2020-03-20 paskelbus nuo koronaviruso nukentėjusių įmonių sąrašą, kredito biuras „Creditinfo Lietuva“ atitinkamai pakeitė ir šiame sąrašė atsidūrusių bendrovių reitingus⁹.

Todėl ateityje rekomenduojamas dviejų sąrašų principas: pirminio (išankstinio) bei antrinio (viešojo) sąrašo naudojimas.

Pirmasis (išankstinis) sąrašas

Į išankstinį sąrašą būtų įtraukiamos įmonės automatiškai, jeigu šios įmonės atitinka tam tikrus kriterijus:

- **Sektorinis įtraukimas:** įmonė vykdo ekonominę veiklą, kuri yra apribota arba nutraukta ekstremalios situacijos ir (ar) karantino
- **Apyvartinis įtraukimas:** įmonės mėnesinė apyvarta krenta 30 proc. palyginus su praėjusių metų atitinkamu laikotarpiu
- **Motyvuotas įtraukimas:** įmonės, kurios motyvuotai argumentuoja tokio įtraukimo priežastis, pvz., dalis įmonių, kurios planavo pradėti veiklą, bet dėl karantino priemonių turėjo atidėti savo veiklos pradžią irgi laikytinos paveiktomis, kaip ir įmonės, kurios nors ir paskelbus ekstremalią situaciją ir (ar) karantiną vis dar vykdo veiklą, tačiau kurių ateities užsakymai (už 6 mėnesių) krenta 30 arba daugiau procentų palyginus su ankstesnių metų atitinkamu laikotarpiu.

Visos įmonės įtrauktos į išankstinį sąrašą turėtų būti informuotos apie tokį įtraukimą ir turėtų turėti 5 darbo dienas laiko atsisakyti šio statuso.

Antrasis (viešas) sąrašas

Praėjus 5 darbo dienoms po įmonių informavimo apie jų galimą įtraukimą į paveiktų įmonių sąrašą ir negavus prašymo išbraukti įmonės iš šio sąrašo, šios įmonės būtų perkeltos į viešą sąrašą, kuris turėtų būti skelbiamas ir nuolat atnaujinamas centriniame valstybės atvirų duomenų portale.

Šiuo sąrašu turėtų naudotis visos valstybės institucijos, nes kaip pažymi savo ataskaitoje Valstybės kontrolė - būta įmonių, kurios Valstybinės mokesčių inspekcijos nebuvo identifikuotos kaip patyrusios neigiamo poveikio vykdomai veiklai dėl COVID-19, bet gavusios valstybės paramą pagal COVID-19 paramos priemones, kurių vykdytojas buvo UAB „Investicijų ir verslo garantijos“¹⁰.

Ši automatinio įtraukimo procedūra (sektorinis ir apyvartinis įtraukimas) turėtų būti kartojama kartą per mėnesį, Valstybinei mokesčių inspekcijai gavus įmonių apyvartos (PVM ataskaitų) duomenis.

Įmonės, kurios pateikė prašymą būti neįtrauktos į paveiktų įmonių sąrašą, pakartotinai automatiškai įtraukiamos nebūtų, tačiau visada galėtų pateikti motyvuotą prašymą būti įtrauktos.

Pašalinimas ir valstybės paramos netekimas

Pašalinimas iš paveiktų įmonių sąrašo būtų vykdomas, kai nutraukiama ekstremali situacija ir (ar) įmonės veiklą ribojantis karantinas, jeigu po ekstremalios situacijos ir (ar) karantino nutraukimo įmonių mėnesinė apyvarta palyginus su atitinkamu praėjusių metų laikotarpiu yra nukritusi ne mažiau kaip 20 proc., bet ne ilgiau, nei 3 mėnesius po ekstremalios situacijos ir (ar) karantino nutraukimo. Taigi po trijų mėnesių po ekstremalios situacijos atšaukimo, net jeigu įmonės apyvarta vis dar būtų nukritusi 20 proc., įmonė būtų šalinama iš sąrašo ir negalėtų naudotis darbo sutarčių stabdymu t.y. darbo vietų subsidijavimu (žr 2.3.1 skyrių).

2.2. Darbuotojų sveikatos apsauga

Susidūrus su pandeminiu šoku, valstybės pirminis tikslas turi būti apsaugoti šalies gyventojų sveikatą ir gerovę. Staiga prasidėjus pandemijai ir valstybei paskelbus ekstremalią situaciją ir (ar) karantiną, valstybės institucijos negali tikėtis, jog visos įmonės galės iš karto reaguoti ir stabdyti veiklą. Kai kurios įmonės yra strategiškai (gyvybiškai) svarbios ir negali stabdyti savo veiklos. Todėl valstybė turėtų padėti užtikrinti tokių įmonių darbuotojų sveikatos apsaugą darbo vietoje.

Valstybės institucijos turėtų parengti ir kartą per metus atnaujinti viešą *rizikos įmonių sąrašą*, kuriame būtų įmonės, kurios arba dėl savo veiklos yra strategiškai svarbios, arba dėl savo veiklos specifikos negali prasidėjus pandemijai stabdyti savo veiklos ir taikyti nuotolinio darbo. Į šį sąrašą turėtų būti įtrauktos tik vidutinės ir didelės įmonės, kuriose dirba virš 50 darbuotojų. Šioms įmonėms turėtų būti numatytas privalomas asmens apsaugos priemonių (toliau - AAP) rezervas, kuris užtikrintų nepertraukiamą įmonės veiklą bent 4 savaitių laikotarpiui. 2 savaitių AAP priemonių rezervas turėtų būti laikomas įmonių teritorijoje ir 2 savaitių - bendrame valstybės ar savivaldybių AAP valdomame rezerve.

Po dviejų savaitių nuo ekstremalios situacijos ir (ar) karantino paskelbimo, tokioms įmonėms turi būti sudaryta galimybė pateikti paraišką ir dalyvauti regiono arba valstybiniu mastu vykdomuose viešuosiuose AAP pirkimuose tam, jog išnaudojant masto ekonomiją, AAP galėtų būti įsigyjamos už mažiausią kainą, kartu garantuojant įsigyjamų apsaugos priemonių kokybės reikalavimus.

Paskelbus ekstremalią situaciją ir (ar) karantiną, smulkios įmonės (iki 49 darbuotojų), turi galėti pateikti prašymą gauti iš valstybinio rezervo galimybę pirkti AAP priemones už bazines rezervo kainas, tenkinančias įmonės 1 savaitės AAP poreikius, ir turėti galimybę gauti tokias priemones 24 valandas po paraiškos pateikimo. Toks savaitės aprūpinimas turėtų sudaryti galimybes įmonėms reguliuotai ir saugiai inicijuoti veiklos stabdymą nerizikuojant darbuotojų sveikata. Smulkioms įmonėms, kurios dėl savo darbo specifikos negali stabdyti veiklos, rekomenduojama sudaryti galimybes dalyvauti regiono arba valstybiniu mastu vykdomuose viešuosiuose AAP pirkimuose.

Įmonių galėjimas disponuoti ir kartu su valstybe kartu dalintis asmens apsaugos priemonių rezervu, bei įmonių dalyvavimas regioniniuose ir valstybiniuose viešuosiuose pirkimuose padėtų optimaliau valdyti visą AAP rezervą bei prisidėtų prie mažesnių įmonių patiriamų kaštų prasidėjus pandemiam šokui. Kartu tai užtikrintų, jog įmonėms nepritrūktų AAP ir visi darbuotojai dirbantys tokiose įmonėse galėtų saugiai dirbti.

Valstybės bei savivaldybių institucijos bendradarbiaudamos su profesinėmis sąjungomis bei nevyriausybinėmis organizacijomis turėtų reguliariai vykdyti į rizikos įmonių sąrašą įtrauktų įmonių darbuotojų mokymus apie taisyklingą AAP priemonių naudojimą darbe. O kartą per metus,

dalyvaujant ekspertams, tokiose įmonėse turėtų vykti 2-3 dienų pratybos, kurių metu būtų vertinamas įmonės administracijos bei darbuotojų gebėjimas dirbti laikantis pandeminių sąlygų apribojimų (taisyklingas AAP priemonių taikymas, darbuotojų srautų valdymas, saugaus darbo atstumo išlaikymas ir kita).

Atitinkama tvarka turėtų galioti ir visoms valstybės ir savivaldybių institucijoms, nepriklausomai nuo juose dirbančių asmenų skaičiaus.

2.3. Darbo vietų išsaugojimas

Antrinis valstybės, susidūrusios su pandeminiu ar panašiu šoku, tikslas turėtų būti apsaugoti valstybės gyventojų gerovę. Paskelbus ekstremalią padėtį ir (ar) karantiną, bei apribojus ar sustabdžius tam tikrų ekonominių veiklų vykdymą, valstybės institucijos turėtų siekti išsaugoti darbuotojų pajamas bei darbo vietas. Pajamų ir kartu perkamosios galios išsaugojimas užtikrina ne tik, jog bus apsaugota materialinė gyventojų gerovė, užtikrintas stabilus vidaus vartojimas bei atitinkamai susilpnintas šalies ekonomikos susitraukimas, tačiau labai svarbus ir psichologinis saugumo jausmo darbuotojams užtikrinimas.

2.3.1. Samdomas darbas

Lietuvoje taikytas mechanizmas, jog valstybė moka 90 proc. siekiančias darbo užmokesčio subsidijas iki minimalaus mėnesinio atlyginimo (toliau - MMA) arba, įmonei pasirinkus 70 proc., jeigu darbo užmokestis neviršija 1.5 MMA¹¹, yra tinkamas mechanizmas trumpuoju periodu, t.y. jeigu ekstremali situacija ir (ar) karantinas ir atitinkami veiklų apribojimai bei stabdymai trunka iki 1-2 mėnesių. Valstybės mokesstinė ir administracinė politika turėtų būti nukreipta į tai, jog įmonės turėtų sukaupusios atitinkamus rezervus, o jiems esant nepakankamiems, sudarytų sąlygas gauti reikiamas paskolas lengvatinėmis sąlygomis.

Visgi, jeigu pandemija ir (ar) karantinas pasirodo esantis arba prognozuojama, jog bus ilgesnės trukmės, valstybės institucijos negali daryti prielaidos, jog visiškai sustabdytas ar stipriai savo veikloje apribotas verslas galės iš savo rezervų padengti 10 arba 30 proc. darbo užmokesčio kaštų vidutiniu periodu. Būtina teisiškai reglamentuoti, jog įmonė, kuri yra tiesiogiai paveikta ekstremalios situacijos ir (ar) karantino apribojimų, taigi ir atitinkamai yra įtraukta į paveiktų įmonių sąrašą, galėtų sustabdyti darbo sutartį ne trumpesniam nei dviejų savaičių laikotarpiui ir nebūtų įpareigota mokėti darbo užmokesčio ir su juo susijusių socialinių draudimo įmokų bei mokesčių.

Įmonei įvedus informaciją apie stabdomą konkretaus darbuotojo darbo sutartį, informacinė sistema automatiškai turėtų informuoti darbuotoją bei profesinę sąjungą (ir darbo tarybą), kuriai atitinkamas darbuotojas priklauso, kuriam laikui yra stabdoma jo darbo sutartis. Valstybės atvirų duomenų portale, paveiktų įmonių sąrašė automatiškai taip pat turėtų būti sugeneruota informacija apie tai, kiek ir kuriam laikui konkrečioje įmonėje yra sustabdytų darbo sutarčių. Profesinių sąjungų (ir darbo tarybų atstovų) informavimas padėtų užtikrinti vidinę darbo kodekso laikymosi kontrolę.

Sustabdžius darbo sutartis, sustabdymo laikotarpiui turėtų įsijungti *Bazinių mėnesinių pajamų* (toliau - BMP) mechanizmas. Įmonei pranešus apie sustabdytas darbo sutartis, valstybė į darbuotojų sąskaitas valstybiniame banke turėtų pervesti bazines mėnesines pajamas, kurios siektų 80 proc. buvusio neto atlyginimo, bet ne mažiau nei 100 proc. neto nuo tuo metu galiojančio MMA dydžio ir ne daugiau nei 400 proc. neto MMA dydžio, darbuotojams dirbusiems pilnu etatu ir atitinkamai proporcingai iki ekstremalios situacijos ir (ar) karantino paskelbimo datos dirbusiems ne pilnu arba didesniu nei vienu etatu. Bazinių mėnesinių pajamų apskaičiavimui būtų naudojamos paskutinių 12

mėnesių iki ekstremalios situacijos ir (ar) karantino paskelbimo datos gautos vidutinės darbuotojo draudimines pajamas skaičiuojant tik pilnai išdirbtus mėnesius.

Įmonėms, kurios yra paveiktų įmonių sąraše, tačiau norinčios dalinai tęsti veiklą, turi būti sudaryta galimybė dalinai stabdyti darbo sutartis. Tokia įmonė ne vėliau kaip 48 valandas prieš darbuotojo darbą turėtų numatyti ir į valstybės informacinę sistemą suvesti kuriomis dienomis su darbuotoju bus sustabdoma darbo sutartis, o darbuotojas (ir jeigu jis priklauso profesinei sąjungai bei įmonėje yra veikianti darbo taryba), turėtų automatiškai gauti informaciją iš informacinės sistemos apie darbuotojo darbo sutarties sustabdymo arba sustabdymo pakeitimo trukmę. Darbo sutarties sustabdymo minimalus laikotarpis turėtų būti viena pilna darbo diena.

Valstybinė darbo inspekcija savo nuolatinėmis ir neanonsuotomis kontrolėmis bei nustačius nelegalų darbą, su 5 proc. įmonės metinių įplaukų siekiančiomis baudomis turėtų užtikrinti, jog įmonės neturėtų paskatų fiktyviai siųsti darbuotojus į dalines prastovas, nors darbuotojai tęsia darbą pilnu etatu. Taip pat įmonės kuriose būtų nustatytas nelegalus darbas bei su jomis susijusios įmonės (pvz., tie patys akcininkai, vadovai), turėtų pateikti į viešai skelbiamą nepatikimų įmonių sąrašą ir sekančius 10 metų neturėtų turėti galimybės dalyvauti jokiuose viešuosiuose pirkimuose.

LR Užimtumo įstatyme numatyta, jog darbdaviui už darbuotojus, jiems grįžus iš prastovų, dirbančius nuo COVID-19 nukentėjusiose įmonėse ar įdarbinamus nukreipiant Užimtumo tarnybai, gali būti mokama subsidija. Pirmą ir antrą mėnesį subsidija gali siekti 100 proc. nuo darbuotojui priskaičiuoto darbo užmokesčio, trečią ir ketvirtą mėnesius - 50 proc., penktą ir šeštą mėnesius - 30 proc., bet ne daugiau nei 607 eurus bruto¹¹.

Toks siekis padėti yra suprantamas, tačiau kartu generuoja paskatas įmonėms pasinaudoti pertekline valstybės pagalba. Todėl ateityje rekomenduojama (dalines) bazines mėnesines pajamas mokėti tik tuo laikotarpiu, kol įmonė yra įtraukta į nukentėjusių įmonių sąrašą.

2.3.2. Individuali veikla

Užimtumo įstatyme buvo numatyta, jog asmenims, kurie iki ekstremalios situacijos ir (ar) karantino vykdė individualią veiklą, kurie gavo pajamas iš nuomos pagal verslo liudijimą, taip pat savarankiška veikla besiverčiantys ir dirbantys pagal darbo sutartį, jeigu atlyginimas pagal darbo sutartis neviršijo 1 MMA dydžio, galėjo gauti 6 mėnesių mėnesines 257 eurus siekiančias išmokas¹¹. Toks buvusių pajamų nevertinimas skiriant valstybės paramą yra netinkamas siekiant išlaikyti gyventojų perkamąją galią ir taip užtikrinti jų gerovę krizinėje situacijoje.

Rekomenduojama ateityje keisti teisės aktus taip, jog būtų naikinama galimybė gauti pajamas įsigyjant verslo liudijimą. Siūloma tokią veiklą vykdančiams keisti veiklos formą į individualios veiklos arba į uždarnosios akcinės bendrovės formą. Tai galioja ir mažųjų bendrijų formai bei individualioms įmonėms.

Asmenys vykdančys individualią veiklą turėtų kiekvieną mėnesį teikti supaprastintą gautų pajamų ir patirtų išlaidų, atitinkamai - uždirbto pelno deklaraciją. Mokestinės permokos arba nepriemokos būtų kompensuojamos / sumokamos teikiant metines visų pajamų deklaracijas, tokia tvarka leistų asmenims vykdančiams individualią veiklą gauti tokias pačias socialines garantijas kaip ir pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims. Valstybė individualią veiklą vykdančiam asmeniui, pateikusiam prašymą skirti bazines mėnesines pajamas dėl netektų pajamų susijusių su ekstremalia situacija ir (ar) karantino paskelbimu į gyventojų sąskaitą valstybiniame banke, pervedtų BMP, kurios siektų 80 proc. buvusio grynojo pelno, bet ne mažiau nei 100 proc. neto nuo tuo metu galiojančio MMA ir ne daugiau nei 400 proc. neto MMA, skaičiuojant paskutinių 12 mėnesių iki

ekstremalios situacijos ir (ar) karantino paskelbimo datos deklaruotą vidutinį mėnesinį grynąjį pelną ir skaičiuojant tik pilnus mėnesius.

2.3.3. Viešasis sektorius

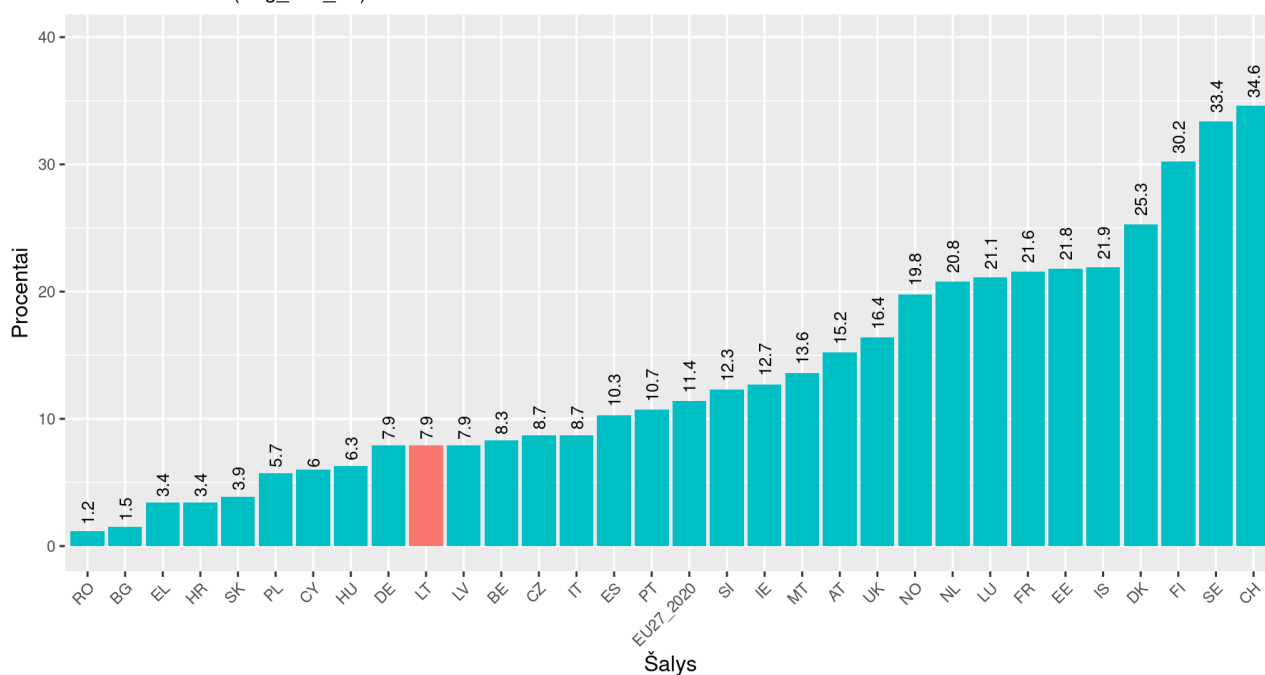
Valstybės lygio ekstremaliosios situacijos operacijų vadovo sprendimu, viešojo sektoriaus darbdaviai buvo įpareigoti nesiųsti darbuotojų į prastovas. Tai buvo labai klaidingas sprendimas. Viešojo sektoriaus darbdaviai, kurie dėl darbo pobūdžio negalėjo taikyti nuotolinio darbo, nenorėdami rizikuoti netekti 1/12 įplaukų, vertė darbuotojus atvykti į darbo vietą, net jeigu dėl susidariusios situacijos šie darbuotojai negalėjo vykdyti jokios veiklos, pvz., kineziterapeutai dirbantys poliklinikose / ligoninėse nevykdė savo funkcijų, dėl sustabdyto paslaugų teikimo, bet vis tiek turėjo atvykti ir darbo laiku būti gydymo įstaigoje, taip pertekliniu būdu didinant riziką plisti koronavirusui gydymo įstaigose. Todėl ateityje viešojo sektoriaus darbdaviams turėtų būti numatyta tokia pati galimybė, kaip ir privačiame sektoriuje, sustabdyti darbo sutartis.

2.3.4. Darbuotojų kvalifikacijos kėlimas

Lietuvoje dalis visų užimtųjų, kurie mokėsi per paskutines 4 savaites, palyginus su kitomis ES šalimis, yra labai maža. 2019 metais, ši dalis Lietuvoje siekė tik 7.9 proc., tuo tarpu Europos sąjungos vidurkis siekė 11.4 proc., Estijoje net 21.8 proc.

1.pav. Dalis visų užimtųjų, kurie mokėsi per pastarąsias 4 savaites¹²

Šaltinis: Eurostat (trng_lfse_02)

Atsižvelgiant į tai, jog pandemio šoko metu darbuotojai gaunantys bazines mėnesines pajamas yra prašomi likti namuose ir prisidėti prie pandemio šoko susilpninimo, rekomenduojama gyventojus gaunančius bazines mėnesines pajamas skatinti įtraukti į nuotolinio mokymo programas.

Tokias programas lietuvių kalba turėtų paruošti Lietuvos universitetai ir kolegijos, o į tinkamų programų pasirinkimo procesą apart paties darbuotojo, galėtų būti įtraukti ir Užimtumo tarnyba bei darbuotojo, kurio darbo sutartis yra sustabdyta, darbdavys. Karantininis laikas būtų išnaudojamas

produktyviai darbuotojui įgyjant naujų žinių bei kompetencijų. Kartu darbuotojų kompetencijų gerinimas prisidėtų prie to, jog įmonės turėtų aršiau konkuruoti dėl labiau kvalifikuotos darbo jėgos bei tokiu būdu būtų skatinamos didinti investicijas į aukštesnės pridėtinės vertės kūrimą ilguoju periodu.

2.4. Įmonių likvidumo išsaugojimas

Trečias valstybės bei savivaldybių institucijų prioritetas turėtų būti įmonių gyvybingumo palaikymas, kol šalyje yra paskelbta ekstremali padėtis ir (ar) karantinas, siekiant minimizuoti galimus įmonių bankrotus ir atitinkamai, ilgalaikį darbo vietų sunaikinimą. Visgi kaip parodė koronaviruso pandemija, tai, jog yra sukuriama daug ir įvairių gelbėjimo priemonių, nereiškia, jog įmonės galės greitai ir efektyviai jomis pasinaudoti.

Rekomenduojama ateityje koreguoti teisės aktus taip, jog Lietuvoje veikiančios vidutinės ir didelės įmonės turėtų laikyti likvidumo rezervus ne mažesnius nei padengiančius vidutinius 1 mėnesio fiksuotus įmonės kaštus. Visgi ekstremaliajai situacijai užsitęsus, net šios įmonės galėtų susidurti su likvidumo nepakankamumu. Todėl valstybė turėtų sudaryti galimybę įmonėms greitai ir nebiurokратиškai gauti paskolas, kurios padėtų užtikrinti reikiamą įmonių likvidumą ir mažintų įmonių bankroto riziką.

Viena didžiausių problemų prasidėjus koronaviruso pandemijai Lietuvoje buvo valstybės negebėjimas operatyviai reaguoti ir laiku skirti reikiamas paskolas ypač smulkių ir vidutinių įmonių likvidumo išsaugojimui.

Todėl rekomenduojama numatyti tokį paskolų algoritmą, kurios būtų skirtos tik likvidumo išlaikymui (atsiskaitymui su skolininkais už prekes, paslaugas, bankų paskolų dengimui, GPM, PVM, "Sodros" įmokų bei nekilnojamo turto ir žemės mokesčio padengimui ir t.t.), bet ne naujoms investicijoms ar gamybos plėtrai:

Ekstra likvidumo paskola

Įmonė įtraukta į paveiktų įmonių sąrašą turėtų galėti pateikti paraišką 1 mėnesio įmonės įplaukų atitinkančiam likvidumo kreditui. Kreditas turėtų būti suteiktas supaprastinta tvarka per 7 dienas nuo paraiškos pateikimo nevertinant įmonės kreditingumo, turto bei veiklos rodiklių.

Tokią paraišką įmonės turėtų galėti pateikti per pirmas 4 savaites nuo įmonės įtraukimo į paveiktų įmonių sąrašą. Paskola turėtų būti suteikiama su metinėmis lengvatinėmis palūkanomis, pvz., neviršijančiomis valstybės paskutinių 12 mėnesių ilgalaikių euro-obligacijų palūkanų. Paskolos gražinimas turėtų būti numatytas per protingą laiką, pvz., per 64 mėnesius nuo paskolos išdavimo. Valstybės paskolos gražinimas turėtų įgauti pirmumą prieš kitus įmonės kreditorius.

Įmonėms ne PVM mokėtojoms, maksimali ekstra likvidumo paskola turėtų siekti 1/12 tuo metu galiojančios PVM mokėtojo ribos (šiuo metu riba siekia 45 000 eurų, taigi atitinkamai paskola galėtų siekti 3750 eurų).

Reguliari likvidumo paskola

Įmonė įtraukta į paveiktų įmonių sąrašą taip pat turėtų galėti kreiptis dėl pakartotinės likvidumo paskolos arba dėl likvidumo paskolos, kurios dydis viršija 1 mėnesio įmonės įplaukas. Tokia užklausa turėtų būti vertinama individualiai, o nuo paraiškos pateikimo iki kredito suteikimo turėtų

praeiti ne daugiau kaip vienas mėnuo. Paskolos grąžinimo terminas turėtų būti sutariamas kiekvienai įmonei individualiai.

Įmonėms, kurių turtas būtų pakankamas (kaip paskolos užstatas), tokia paskola turėtų būti suteikiama su lengvatinėmis palūkanomis pvz., neviršijančiomis vidutinių 12 mėnesių ilgalaikių valstybės euro-obligacijų palūkanas plius 1 proc. punkto marža.

Įmonėms, kurių turtas būtų nepakankamas (kaip paskolos užstatas), įmonei turėtų būti sudaroma galimybė gauti reikiamą paskolą, perleidžiant atitinkamą dalį įmonės akcijų. Perleidžiama įmonių akcijų dalis turėtų būti proporcinga kredito sumai. Tokia praktika, kai valstybė gelbėja dideles, nelikvidžias ir ant bankroto ribos balansuojančias įmones ir mainais už valstybės įnašą gauna dalį akcijų nėra jokia naujiena ir buvo plačiai taikoma pasaulyje^{13,14}. Įmonėms atsigavus po krizės, valstybė gautas akcijas parduotų ir tai turėtų padengti valstybės krizės metu įvykdyta įmonių rekapitalizavimą.

Tai, jog įmonės galėtų dengti visus mokestinius įsipareigojimus iš suteikiamo likvidumo kredito, leistų valstybės institucijoms lengvai ir efektyviai vertinti ir palyginti pandemio šoko poveikį skirtingiems sektoriams bei įmonėms, padėtų lengviau suskaičiuoti ir administruoti visą suteiktą pagalbą. Vieši suteiktų likvidumo paskolų duomenys reikštų skaidrumą rinkoje ir atliktų ekonominę signalizavimo funkciją, tuo tarpu priemonės paprastumas, leistų įmonėms negaišti laiko ieškant joms labiausiai tinkamų priemonių. Todėl būtų galima atsakyti visų kitų pavienių verslo gelbėjimo priemonių, paliekant tik lengvatinių paskolų formą.

Po pandemio šoko tikėtina, jog būtų stipriai padidėjęs privataus sektoriaus įsiskolinimas. Tai gali riboti SMĮ galimybes gauti įprastas paskolas plėtrai vykdyti. Todėl rekomenduojama išivertinti galimybę didžiausią, tvarų ir socialiai įtraukų ekonominio augimo potencialią turinčiam verslui taikyti dalinį skolos nurašymą, jeigu toks skolos nurašymas būtų proporcingas, tikslingas ir paremtas objektyvia kaštų ir naudos analize. Tokiame įvertinime turėtų dalyvauti Lietuvos banko, Finansų ministerijos bei Valstybinės mokesčių inspekcijos atstovai. Lietuvos banko ekonomistai turėtų parengti argumentuotus siūlymus, kurioms konkrečioms įmonėms turėtų būti taikomas dalinis skolos nurašymas.

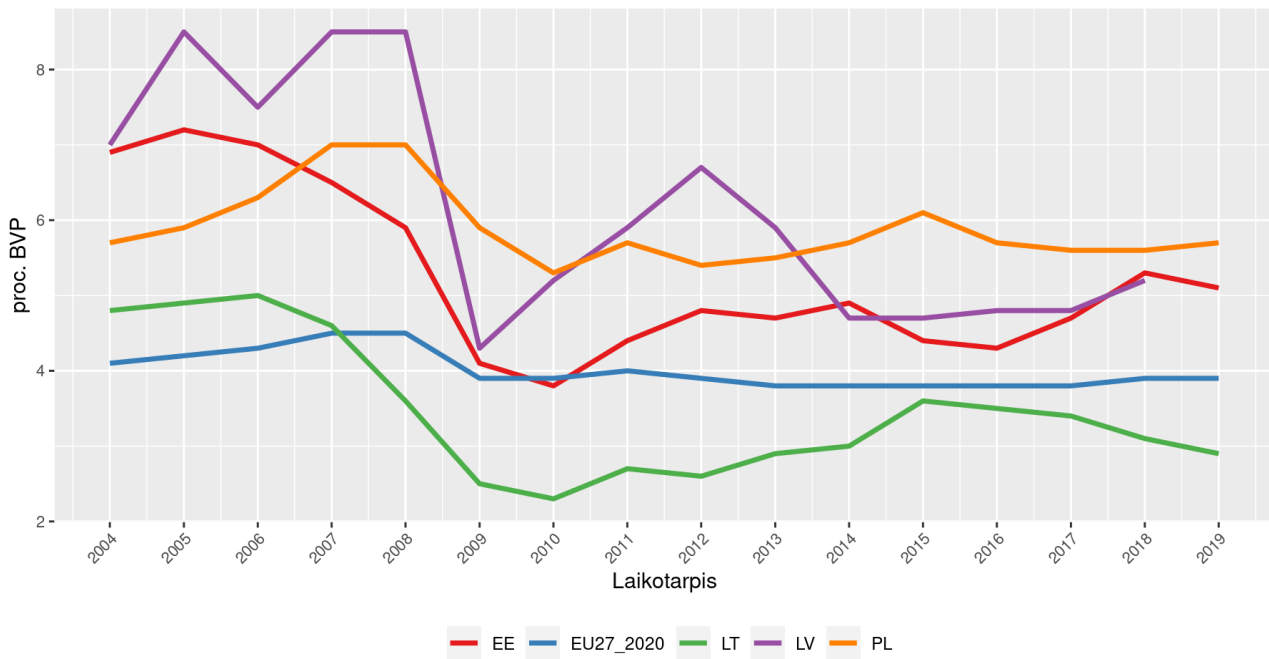
2.5. Valstybinis bankas

Kaip pažymi Lietuvos Bankas savo ataskaitose, Lietuvoje nepaisant augančio rinkos dalyvių skaičiaus, koncentracija bankų sektoriuje vis dar yra labai didelė¹⁵. Didelė koncentracija reiškia didesnę skolinimo kainą verslui bei gyventojams bei didžiųjų rinkos žaidėjų įtaką visai Lietuvos ekonomikos raidai, pvz., smulkių ir vidutinių įmonių atstovai skundžiasi, jog bankai yra linkę kredituoti tik stambų verslą⁸.

Kaip vieną iš tokios raidos pasekmių galima vertinti sąlyginai labai žemą investicijų į gamybinį kapitalą lygį Lietuvoje. Investicijos Lietuvoje atsilieka ne tik nuo kaimynių Latvijos, Estijos, Lenkijos, bet net ir nuo Europos Sąjungos vidurkio. Ilguoju periodu, mažos investicijos į gamybinį kapitalą sąlygoja lėtesnį ekonomikos augimo potencialą.

2 pav. Investicijos į gamybinius įrenginius (Kitos mašinos, įrenginiai ir ginklų sistemos), proc. BVP¹⁶

Šaltinis: Eurostat (nama_10_an6)

2020-06-26 Seimas priėmė nutarimą, kuriuo įpareigojo Vyriausybę kreiptis į Europos Komisiją dėl techninės paramos, steigiant Valstybinį plėtros banką, dar iki šių metų rudens¹⁷. Šis žingsnis yra ėjimas teisinga kryptimi.

Šiuo metu Lietuvoje veikiantiems bankams yra kur kas paprasčiau ir mažiau rizikinga teikti finansavimą gyvenamojo ir negyvenamo nekilnojamo turto plėtros finansavimui bei transporto įmonėms. Bankai nuolatos mažina skyrių veiklą regionuose, taip prarasdami vietines žinias ir kontaktus su regionuose veikiančiu smulkiu ir vidutiniu verslu. Todėl valstybinio banko arba valstybinių taupomųjų kasų įkūrimas, kurios galėtų veikti pvz., Vokietijos "Sparkassen" modeliu - mažos, gyventojus ir smulkų ir vidutinį vietinį (regioninį) verslą aptarnaujančios taupomosios kasos, galėtų ženkliai prisidėti prie smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo užtikrinimo ir kartu sąlygoti didesnes investicijas į gamybinius įrengimus bei plėtrą. Valstybės politikai turi suprasti, jog realios ekonomikos rinka nėra atskirta nuo finansų ekonomikos rinkos, todėl valstybė siekdama strateginių tikslų, turi turėti atitinkamus instrumentus aktyviai dalyvauti finansų rinkos veikloje, suprantama tam numatant deramus saugiklius, kurie turėtų padėti apsaugoti nuo politinės korupcijos. Vieninteliu valstybinio banko arba valstybinių taupomųjų kasų akcininku būtų Lietuvos valstybė.

Pandemijos situacijoje, valstybė galėtų sukurti kiekvienam gyventojui bei verslui sąskaitą tokia valstybiniame banke. Į gyventojų sąskaitą būtų pervedamos bazinės mėnesinės pajamos, jeigu darbuotojų darbo sutartys su darbdaviu būtų sustabdytos (žr. 2.3. skyrių), į įmonių sąskaitas būtų pervedamas kreditas, kuris būtų suteikiamas įmonės likvidumui užtikrinti (žr. 2.4. skyrių)¹.

2.6. Ekonomikos prognozės

Pandemija ar panašus šokas sąlygoja stipriai padidėjusį ateities ekonominį neapibrėžtumą. Vartotojai susidūrę su tokiu neapibrėžtumu yra linkę labiau taupyti, atidėti didesnius pirkinius. Įmonės susidūrusios su tokiu neapibrėžtumu yra linkusios atidėti planuotas investicijas į veiklos

1 Tiksliau: valstybinis bankas sukurtų kredito limitus įmonėms, o valstybė perimtų šių kreditinių sąskaitų garantavimą

plėtrą ir modernizavimą, įšaldyti atlyginimų didinimą. Todėl valstybės institucijos turi aktyviai prisidėti prie laiku teikiamų ir realistinių gyventojų ir verslo lūkesčių formavimo.

2020-06-29 vykusiamе Trišalės tarybos posėdyje buvo nuspręsta atidėti diskusiją dėl 2021 metų MMA nustatymo¹⁸. Neradus sutarimo dėl sekančių metų MMA dydžio, 2020-10-14 Vyriausybė nustatė MMA nesilaikydama Trišalėje taryboje su socialiniais partneriais sutarto mechanizmo bei papildomai numatė, jog Vyriausybė prašys Trišalės tarybos pateikti rekomendaciją dėl minimaliojo darbo užmokesčio iki 2020 m. gruodžio 11 d, jeigu būtų patvirtinti tam tikri ekonominiai rodikliai¹⁹. Taigi 2020m. gruodžio pradžioje nei gyventojai, nei verslas negalėjo žinoti, koks bus sekančių metų MMA dydis. Tai sukuria perteklinį neapibrėžtumą ir neigiamai veikia tiek vartotojų, tiek verslo lūkesčius.

Blogiausiu atveju, toks didelis neapibrėžtumas gali sąlygoti defliacinės spiralės įsisukimą: dėl didelio vartotojų nepasitikėjimo gali pradėti mažėti paklausa, verslas tada būtų priverstas mažinti kainas ir kartu gamybos kaštus, įskaitant dalies darbuotojų atleidimą. Didėjantis nedarbas dar labiau skatintų vartotojus tapti taupesniais ir atidėti pirkinius, tad nepaisant krentančių kainų paklausa ir toliau mažėtų, o įmonės dar labiau būtų priverstos mažinti kainas bei kaštus ir t.t.

Siekiant gyventojus ir verslą nuolat informuoti apie realią ekonominę būklę šalyje ir teigiamai prisidėti prie realių ateities lūkesčių formavimo, rekomenduojama nustatyti, jog Finansų ministerija šalyje paskelbus ekstremalią situaciją ir (ar) karantiną, kas mėnesį atnaujintų ekonomines šalies raidos prognozes. Mėnesinės ataskaitos turėtų atspindėti tik pagrindinius einamųjų ir sekančių dviejų metų bendrojo vidaus produkto, užimtumo, nedarbo lygio, darbo užmokesčio fondo bei infliacijos rodiklius. O kaip ir per koronaviruso pandemiją - kas tris mėnesius teikti pilną ekonominės raidos scenarijaus prognozę, kurią įprastai ši institucija teikia tik du kartus per metus.

2.7. Valstybės investicijos

Kaip aprašyta 2.6. dalyje, dėl pandemijos ir su ja susijusio karantino priemonių atsiradęs neapibrėžtumas gali sąlygoti įmonių investicijų atidėjimą ir taip papildomai prisidėti prie ekonomikos susitraukimo. Siekdami politinių dividendų, politikai gali norėti, prisidengdami poreikiu skatinti ekonomiką, inicijuoti valstybės investicijų didinimą neva taip siekiant atsverti vidinį šalies paklausos susitraukimą. Būtent tokiam valstybės "investicijų" didinimui galima būtų priskirti Finansų ministerijos pristatytą "Ateities ekonomikos DNR" planą²⁰. Valstybė turėtų atsakyti idėjos trumpalaikius nors ir sunkius pandeminius šokus subalansuoti per valstybės investicijas dėl daugelio priežasčių.

Visų pirma pandeminis šokas nėra įprastas ekonomikos ciklo sutrikimas, kai ekonomikos raida sutrinka dėl struktūrinio pasiūlos ar paklausos šoko ir kada valstybė savo veikimu gali prisidėti prie ekonomikos rebalansavimo.

Pandeminis šokas pasireiškia tuo, jog nėra jokių ekonominių struktūrinių sutrikimų (nesipučia kainos burbulai ir t.t.), tačiau dėl pandemijos plitimo yra trumpalaikiškai paveikiama pasiūla ir paklausa, ekonomika arba pavieniai ekonomikos sektoriai yra tarsi iššaldomi. Todėl valstybės institucijų tikslas turėtų būti įmonių bei darbo vietų išsaugojimas tam, kad praėjus pandemijai, ekonomika galėtų "atšilti" ir grįžti į savo įprastinę būseną. Dirbtinis paklausos kūrimas, kai dėl pandemijos yra apribota pati pasiūla, yra netikslingas ir turėtų būti vertinamas kaip žemo poveikio priemonė.

Kaip parodė "Ateities ekonomikos DNR" plano eksperimentas, valstybės institucijos nėra pajėgios reaguoti laiku į pandeminius šokus, o valstybės investicijų kryptys visiškai neatliepia labiausiai paveiktų ekonominių sektorių. "Ateities ekonomikos DNR" plano beveik pusė suplanuotų lėšų buvo

numatytos skatinti statybų sektorių²¹, nepaisant to, jog statybų sektorius nebuvo labiausiai paveiktas sektorius pandemijos metu. Kaip pažymi Valstybės kontrolė savo ataskaitoje, Vyriausybė vis dar nėra nepatvirtinusi investicijų planavimui vykdyti reikalingos Strateginio planavimo metodikos, kuri būtų galėjusi reikšmingai prisidėti sudarant kokybišką "Ateities ekonomikos DNR" planą ir atitinkamai produktyviai nukreipti lėšas į išsūkių įveikimą ir planuojamą ekonomikos augimą¹⁰.

Tai nereiškia, jog valstybė negali patvirtinti ilgalaikių ir valstybei reikalingų investicijų programos. Priešingai, tokie planai valstybei yra būtini siekiant judėti visiško CO2 neutralumo link, siekiant skatinti investicijas į atsinaujinančius energetinius šaltinius, perdavimo tinklus, atliekų mažinimą ir jų perdirbimą, taip pat investuojant į švietimą, sveikatos apsaugą, šalies transporto infrastruktūrą ir t.t. Valstybė taip pat gali padėti privačiam sektoriui didinti investicijas į gamybinę plėtrą, darbo našumo didinimą, taikydama lengvatines paskolas verslui. Paskolos, kurios būtų skirtos produktyvioms investicijoms, galėtų būti teikiamos su minimaliomis palūkanomis, arba netgi esant poreikiui, su neigiamomis palūkanomis, taip sukuriant reikiamas paskatas verslui investuoti. Tokios, į ilgalaikį poveikį Lietuvos ekonomikai orientuotos, priemonės padėtų greičiau atsigauti privačiam sektoriui po pandeminio šoko, kartu skatinant verslo persiorientavimą į aukštesnės pridėtinės vertės kūrimą.

2.8. Valstybės finansiniai rezervai ir atnaujintas biudžeto projektas

Finansiniuose rezervuose, kaip juos apibrėžia Finansų ministerija - PSDF biudžeto rezerve ir Rezerviniame (stabilizavimo), VSD rezerviniame, Ilgalaikio darbo išmokų ir Garantiniame fonduose - 2018-2019 m. sukaupta lėšų suma augo ir 2019 m. sudarė 978.9 mln. eurų, arba 2 proc. bendrojo vidaus produkto¹⁰.

Akivaizdu, jog tokio dydžio valstybės finansiniai rezervai nėra pakankami, turint omenyje tai, jog Ekonomikos skatinimo ir koronaviruso plitimo sukeltų pasekmių mažinimo priemonių plano³ vykdymui numatyta skirti 6240.5 mln. eurų, o priemonėms reikalingas tiesioginis finansavimas siekė 4900.5 mln. eurų²².

Todėl rekomenduojama nedelsiant laikytis Valstybės kontrolės rekomendacijų ir apskaičiuotai nustatyti, kokio dydžio finansinis rezervas yra reikalingas Lietuvai²³, taip pat būtina nuspręsti, koks turėtų būti minimalus fiskalinis rezervas ir kiek ciklinių pajamų turėtų būti skiriama valstybės skolos grąžinimui²⁴, taip pat, turėtų būti nustatytos pagrįstos proporcijos tarp rezervinių šaltinių, t.y. didesnė dalis turėtų būti kaupiama Rezerviniame (stabilizavimo) fonde, o ne socialinės apsaugos fonduose²⁵.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, jog Seimui padidinus Vyriausybės grynojo skolinių įsipareigojimų pokyčio limitą, Vyriausybei valstybės vardu pasiskolintos lėšos ženkliai viršijo Seimo patvirtintą 2020m. valstybės biudžetą. Nepaisant opozicijos reikalavimo, Vyriausybė neteikė Seimui atnaujinto 2020m. biudžeto. Tokia praktika neleido parodyti tikrojo planuojamo valstybės biudžeto rezultato ir adekvačiai planuoti ateities finansų srautų ir valstybės įsipareigojimų. Todėl būtina numatyti tam tikrą Vyriausybės grynojo skolinių įsipareigojimų pokyčio limitą, kurį viršijus Vyriausybė būtų įpareigota teikti Seimui atnaujintą einamųjų metų biudžeto projektą.

2.9. Pasiruošimas ateities krizinėms situacijoms

Nors Vyriausybė turės atlikti išsamų krizių valdymo auditą ateityje, jau dabar darosi akivaizdu, jog Nacionalinis visuomenės sveikatos centras, padaugėjęs darbo krūviui, nebuvo įgalus deramai vykdyti savo pareigų, duomenų srautai strigo, jų kokybė buvo abejotina, o tai kardijo Vyriausybės gebėjimus priimti įrodymais grįstus sprendimus. Ligoninės nebuvo pritaikytos infekcinių pacientų srautų valdymui, medicinos personalui stigo ne tik AAP bet ir įgūdžių jomis saugiai naudotis.

Todėl ateityje būtina užtikrinti, jog tiek centrinė valdžia, tiek vietinė valdžia nuolat investuotų į ekstremalių situacijų mokymus, pratybas ir simuliacijas, kurias vertintų tarptautiniai ekspertai. Šių mokymų, pratybų bei simuliacijų metu yra svarbu ne tik patikrinti pasiruošimo lygį reaguoti į ekstremalias situacijas, bet ir reflektuojant nuolat tobulinti teisinę ekstremalių situacijų valdymo bazę bei kelti valstybės bei savivaldybių tarnautojų ir socialinių partnerių kompetencijas. 18-ai vyriausybei deklaruojant siekį, jog iki 2030 metų turėtų būti pasiektas 2.5 proc. BVP skyrimas krašto apsaugai²⁶, būtų siektina, jog dalis šių lėšų būtų skiriama civilinei saugai.

2.10. Nuotolinis darbas (teledarbas)

Koronaviruso pandemijos metu paskelbtas karantinas paskatino dalį darbdavių leisti darbuotojams dirbti nuotoliniu būdu saugioje namų aplinkoje. Tačiau, kad ir kaip viliojančiai skambėtų galimybė ateityje (ne tik per karantinus) vykdyti teledarbo galimybes, visgi toks darbas kelia ir labai rimtų iššūkių ir reikalauja nuodugnesnio teisinio reguliavimo.

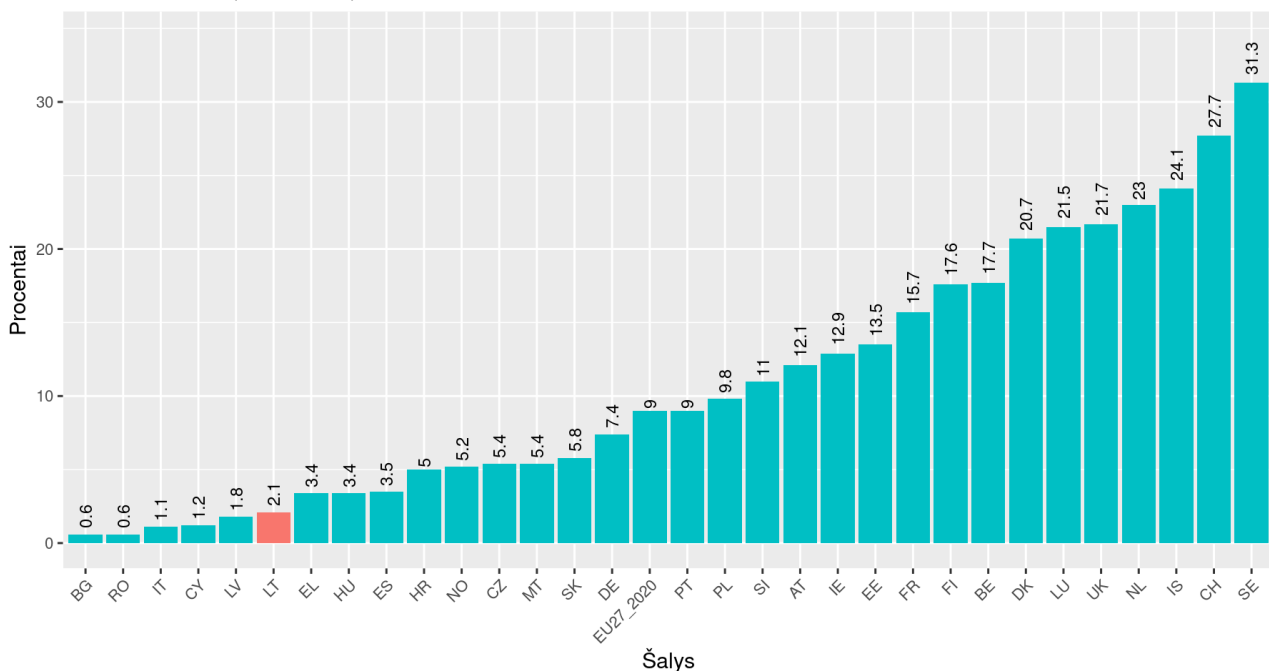
Esama įrodymų, jog teledarbas gali prisidėti prie didesnio darbuotojų produktyvumo bei didesnio darbuotojų pasitenkinimo^{27,28}, taip pat teledarbas gali prisidėti prie įtraukesnės darbo rinkos, pvz., nustatyta, jog moterys auginančios mažus vaikus vertina tokio darbo pobūdžio suteikiamą fleksibilumą derinti darbą ir vaikų priežiūrą²⁹. Pandeminio šoko metu, darbuotojai taip pat siejo didesnę galimybę vykdyti teledarbą su mažesne tikimybe netekti darbo³⁰.

Tačiau esama ir neigiamų reiškinių, tokių kaip didelė takoskyra tarp ekonominių sektorių bei darbų, kurie gali vykdyti teledarbą ir kurie ne. Tyrimai indikuoja, jog didesnės teledarbo galimybės yra sietinos su didesnėmis įmonėmis, asmenimis dirbančiais mieste, taip pat asmenimis turinčiais tretinį išsilavinimą bei gaunančiais didesnes pajamas³⁰. Taip pat dirbant nuotoliniu būdu kyla rizika, jog įmonėse mažes darbuotojų socialinis kapitalas, ilguoju periodu dides darbuotojų nepasitenkinimas ir didėjant darbuotojų kaitai, mažes produktyvumas³¹.

Galima tikėtis, jog dalis darbuotojų bei darbdavių po karantino ir toliau tęs arba didins galimybes vykdyti nuotolinį darbą. Todėl būtina gerinti tokio darbo teisinį reguliavimą, kuris galiotų ne tik pandemio šoko metu, bet ir po jo. Lietuvoje 2019m. kartais nuotoliniu būdu dirbančių asmenų dalis nuo visų dirbančiųjų sudarė tik 7.9 proc. Tuo tarpu Suomijoje, Švedijoje ir Šveicarijoje šis rodiklis viršijo 30 proc. (žr. 3 pav.). Skaičiuojama, jog COVID-19 karantinu metu (2020m. balandžio-gegužės mėnesiais), Lietuvoje 37.1 proc. visų dirbančiųjų pradėjo dirbti nuotoliniu būdu³².

3 pav. Dirbančiųjų dalis kartais dirbančių iš namų, 15-64 metų asmenys, proc. visų dirbančiųjų³³

Šaltinis: Eurostat (lfsa_ehomp)

Nors dabar LR Darbo kodekse numatoma raštu susitarti dėl darbo vietos reikalavimų, darbui suteikiamų naudoti darbo priemonių, aprūpinimo jomis tvarkos, taip pat numatoma, jog jeigu dirbdamas nuotoliniu būdu darbuotojas patiria papildomų išlaidų, susijusių su jo darbu, darbo

priemonių įsigijimu, įsirengimu ir naudojimu, jos privalo būti kompensuotos³⁴. Galima abejoti, ar visada yra laikomasi tokių reikalavimų. Jeigu darbo vietos namuose neatitinka darbo saugos normatyvų, netinkamas darbo stalas, ilgam sėdėjimui nepritaikyta darbo kėdė, netinkamas darbo vietos apšvietimas ir kt. nuotolinis darbas gali turėti neigiamų pasekmių darbuotojo sveikatai. Todėl rekomenduojama paruošti nuotolinio darbo vietos rekomendacines gaires ir kartu su socialiniais partneriais vykdyti tikslingą darbuotojų bei darbdavių informavimo kompanijas.

Kitas svarbus nuotolinio darbo aspektas - darbo ir laisvo laiko neatskyrimas ir galimai neteisinga darbo laiko apskaita. Darbuotojai dirbdami iš namų neretai pertraukia savo darbą padėti vaikams, ar tam, jog atliktų tam tikrus namų ūkio darbus. Vėliau šiuos darbo nutraukimus darbuotojai bando kompensuoti ilgesnėmis darbo valandomis bei darbu nedarbo dienomis.

Siekiant apsaugoti pačius darbuotojus, būtina numatyti ir reglamentuoti, jog darbdaviai, kurių darbuotojai vykdo nuotolinį darbą vykdytų darbo laiko monitoringą ir užtikrintų, jog darbuotojai neviršiją darbo laiko normų bei laikosi įstatymuose numatyto poilsio režimo pvz., numatant jog darbuotojas negalėtų prisijungti prie nuotolinės darbo vietos tam tikru paros metu, bei tam tikru paros metu sustabdant telekomunikacijų galimybes (apribojant galimybės rašyti laiškus, vykdyti darbo skambučius ir t.t.).

Tačiau kartu būtina ir labai aiškiai reglamentuoti ir apsaugoti darbuotojo vykdančio nuotolinį darbą privatumą, todėl būtina įstatymuose numatyti saugiklius dėl galimo nuotolinio darbo monitoringo galimybių aprėpties, bet būdų, kaip Valstybė darbo inspekcija galėtų vykdyti reikiamus patikrinimus.

Kaip parodė koronaviruso pandemijos patirtis - tokių uždaro kodo programų, kaip Microsoft Teams, Zoom naudojimas kelia daug klausimų dėl komunikacijų saugumo ir patikimumo. Todėl ilguoju periodu valstybė turėtų pradėti vykdyti IRT politiką nukreiptą į laisvos programinės įrangos (angl. - free software³⁵) ir atviro kodo (angl.- open source) programinės įrangos naudojimą. Laisvos ir atviro kodo programinės įrangos (pvz., LibreOffice, Jitsi, Signal) ir operacinės sistemos (pvz., GNU/Linux) ne tik turėtų milžinišką potencialą sumažinti valstybės IRT kaštus, tačiau dėl savo atviro kodo pobūdžio, būtų ženkliai saugesnės². Atitinkamai rekomenduojama centrinės valdžios ir vietinės valdžios institucijoms nusimatyti aiškius terminus iki kada turėtų įvykti Microsoft ir kitų korporacijų uždaro kodo programinės įrangos pakeitimas laisva ir atviro kodo programine įranga, tam numatant reikiamas investicijas į IRT infrastruktūrą bei reikiamus darbuotojų mokymus.

Siekiant ugdyti jaunimą bei prisidėti prie pagerintų galimybių ateityje, bet kada prireikus vykdyti nuotolinį mokinių mokymą, rekomenduojama visiems 5 ir paskesnės klasės mokiniams suteikti RaspberryPi mikrokompiuterius, kurie savo pajėgumu ne tik yra lygiaverčiai staliniais arba nešiojamiems kompiuteriams, tačiau kurių paskirtis yra būtent jaunimo mokymas programuoti, naudoti atviro kodo programas ir vykdyti įvairiausių eksperimentus. Nors mikrokompiuterio ir periferinės įrangos (monitorius, klaviatūra ir t.t.) kaina viršytų kaštus palyginus pvz., su pigiausios klasės nešiojamais kompiuteriais³, visgi atitinkamai pritaikant ugdymo turinį, integruojant galimybės vykdyti elektronikos, programavimo ir kitus eksperimentus mokinių namuose - galėtų reikšmingai prisidėti prie to, jog ateityje MTEP srities studijas rinktųsi ne tik bendrai daugiau jaunimo, bet ir daugiau merginų. Tai reikšmingai prisidėtų prie darbo jėgos pasirengimo dirbti labai aukštos pridėtinės vertės darbą ir sąlygotų tikrą Lietuvos ekonomikos DNR keitimą.

2 pvz., Estijos e-balsavimo sistema yra atviro kodo, kuri gali inspektuoti visi programuotjai, bei teikti siūlymus, kaip gerinti programinį kodą (<https://github.com/vvk-ehk/ivxv>)

3 Autoriaus skaičiavimais: pilna vieno mokinio darbo vietos kaina siektų apie 300 eurų, vienkartinis visų Lietuvos bendrojo ugdymo mokinių (virš 5 klasės) aprūpinimas ~ 62 mln. eurų, vėliau po ~ 9 mln. eurų kasmet.

4 pav. Raspberrypi mikrokompiuterio darbo vieta, šaltinis: raspberrypi.org

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas Nr. 152. Dėl valstybės lygio ekstremaliosios situacijos paskelbimo. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/8feb1a7658a111eaac56f6e40072e018> (žiūrėta 2020-12-21)
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas Nr. 207. Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/deaf8694663011eaa02cacf2a861120c/asr> (žiūrėta 2020-12-21)
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Vyriausybės 2020-03-16 pasitarimo protokolas Nr. 14.* 2020. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/10936_imp_d5380e103019120ba479452a2a6bc64e.pdf (žiūrėta 2020-12-21)
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Vyriausybės 2020-05-06 pasitarimo protokolas Nr. 23.* 2020. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/11623_imp_ef6c9e0f201f3a60cc9fef45a4df8ec2.pdf (žiūrėta 2020-12-21)
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. *Vyriausybės 2020-06-10 pasitarimo protokolas Nr. 28.* 2020. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/12009_imp_c72defffb5c7b1cf91dcf07f87df0269.pdf (žiūrėta 2020-12-21)
6. Verslo žinios. Labas rytas, premjere. Verslo žinios. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2020/05/08/labas-rytas-premjere> (žiūrėta 2020-12-21)
7. Lietuvos statistikos departamentas. Nefinansų įmonių pridėtinė vertė gamybos sąnaudomis ir dirbančių asmenų skaičius. 2020. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=0efbc19d-22aa-4d7d-a820-65ba9335734e> (žiūrėta 2020-12-21)
8. Gutauskas A. Baikim žaist biurokratiją, Lietuvos verslui apsaugos priemonių reikia jau dabar. Verslo žinios. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2020/03/26/baikim-zaist-biurokratija-lietuvos-verslui-apsaugos-priemoniu-reikia-jau-dabar> (žiūrėta 2020-12-21)
9. Rutkauskaitė R. Smuko daugiau nei 50.000 į VMI sąrašą įtrauktų įmonių reitingai. Verslo žinios. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/pramone/2020/04/15/smuko-daugiau-nei-50000-i-vmi-sarasa-itrauktu-imoniu-reitingai> (žiūrėta 2020-12-21)
10. Valstybės kontrolė. *Vertinimo ataskaita. COVID-19 krizės ir ekstremaliosios situacijos valdymas.* 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=4171> (žiūrėta 2020-12-21)
11. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymas, XII-2470, galiojanti suvestinė redakcija: (2020-08-01 - 2020-12-31). e-seimas.lrs.lt. 2016. Prieiga per internetą:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b9ca8ad03de611e68f278e2f1841c088/asr>
(žiūrėta 2020-12-21)

12. Eurostat. Participation rate in education and training (last 4 weeks) by sex and labour status [trng_lfse_02]. 2020. Prieiga per internetą: <https://tinyurl.com/yct35mm7> (žiūrėta 2020-12-21)
13. Hockett R. The US must take equity stakes in the companies it rescues. Financial Times. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.ft.com/content/86a333d0-6dc3-11ea-89df-41bea055720b> (žiūrėta 2020-12-21)
14. Crow D, Pickard J. UK government draws up plans to buy into airlines. Financial Times. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.ft.com/content/1a52f686-6b00-11ea-800d-da70cff6e4d3> (žiūrėta 2020-12-21)
15. Lietuvos Bankas. *Bankų veiklos apžvalga*. 2020. Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/26460_688f9b57e3d63c3ad6feb96b11ef54fc.pdf (žiūrėta 2020-12-21)
16. Eurostat. Gross fixed capital formation by AN_F6 asset type [nama_10_an6]. 2020. Prieiga per internetą: <https://tinyurl.com/ybyecaxk> (žiūrėta 2020-12-21)
17. Lietuvos Respublikos Seimas. Seimo nutarimas. Dėl Valstybinio Plėtros banko steigimo ir valstybės dalyvavimo kredito įstaigų kapitale. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/eec46906b15411ea9a12d0dada3ca61b> (žiūrėta 2020-12-21)
18. Lietuvos Respublikos trišalė taryba. Posėdžio protokolas Nr. TTP-10. 2020. Prieiga per internetą: https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/veiklos-sritys/darbas/partneryste/trisal-taryb-protokolai/2020_06_29_LRTT_prtkl_g.pdf (žiūrėta 2020-12-21)
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Nutarimas Nr. 1114. Dėl 2021 metais taikomo minimaliojo darbo užmokesčio. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a213f2c00ec311ebbedbd456d2fb030d?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=b0ab845f-e4cb-46c2-a81c-7374a49d2bd4> (žiūrėta 2020-12-21)
20. Lietuvos Respublikos finansų ministerija. Ateities ekonomikos DNR | Lietuvos Respublikos finansų ministerija. 2020. Prieiga per internetą: <https://finmin.lrv.lt/lt/aktualus-valstybes-finansu-duomenys/ateities-ekonomikos-dnr> (žiūrėta 2020-12-21)
21. Mundeikis J. Viešas kreipimasis dėl Finansų ministerijos parengto Ateities ekonomikos DNR plano. Lithuanian-Economy.net. 2020. Prieiga per internetą: <https://lithuanian-economy.net/2020/05/24/PS-kreipimasis-del-FinMin-DNR-plano/> (žiūrėta 2020-12-21)
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybė. Vyriausybės 2020-09-30 pasitarimo protokolas Nr. 43. 2020. Prieiga per internetą: https://lrv.lt/uploads/main/meetings/docs/13000_imp_707914e67f07141901fcf6c0a1d7a8a3.elektroninio_dokumento_nuorasas (žiūrėta 2020-12-21)

23. Valstybės kontrolė. *Valstybinio audito ataskaita. Rezervinio (stabilizavimo) fondo 2016 metų ataskaitų rinkinio teisingumas ir biudžeto vykdymo teisėtumas*. 2017. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3753> (žiūrėta 2020-12-21)
24. Valstybės kontrolė. *Ataskaita. 2018 m. valdžios sektoriaus finansinių rodiklių vertinimas*. 2017. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3777> (žiūrėta 2020-12-21)
25. Valstybės kontrolė. *Ataskaita. 2020 metų valdžios sektoriaus finansinių rodiklių vertinimas*. 2019. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=4035> (žiūrėta 2020-12-21)
26. Lietuvos Respublikos Seimas. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/3955e800388111eb8c97e01ffe050e1c> (žiūrėta 2020-12-21)
27. Bloom N. To Raise Productivity, Let More Employees Work from Home. *Harvard Business Review*. 2014. Prieiga per internetą: <https://hbr.org/2014/01/to-raise-productivity-let-more-employees-work-from-home> (žiūrėta 2020-12-21)
28. Bloom N, Liang J, Roberts J, Ying ZJ. Does working from home work? Evidence from a chinese experiment. *Q J Econ*. 2015 Prieiga per internetą: <https://academic.oup.com/qje/article/130/1/165/2337855> (žiūrėta 2020-12-21)
29. Mas A, Pallais A. Alternative Work Arrangements. *Annu Rev Econom*. 2020. Prieiga per internetą: <http://www.nber.org/papers/w26605.pdf> (žiūrėta 2020-12-21)
30. Sostero M, Milasi S, Hurley J, Fernandez-Macías E, Bisello M. *Teleworkability and the COVID-19 crisis: a new digital divide? A Joint European Commission-Eurofound Report*. 2020. Prieiga per internetą: <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc121193.pdf> (žiūrėta 2020-12-21)
31. Tarcijonaitė M. Nuotolinis darbas mažina darbuotojų socialinį kapitalą. *Verslo žinios*. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/verslo-valdymas/2020/11/29/nuotolinis-darbas-mazina-darbuotoju-socialini-kapitala> (žiūrėta 2020-12-21)
32. Eurofound. Working during COVID-19. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.eurofound.europa.eu/data/covid-19/working-teleworking> (žiūrėta 2020-12-21)
33. Eurostat. Employed persons working from home as a percentage of the total employment, by sex, age and professional status (%) [lfsa_ehomp]. 2020. Prieiga per internetą: <https://tinyurl.com/ydabzfmh> (žiūrėta 2020-12-21)
34. Lietuvos Respublikos Seimas. Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. XII-2603. Galiojanti suvestinė redakcija: 2020-08-01 - 2020-12-31. e-seimas.lrs.lt. 2020. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/10c6bfd07bd511e6a0f68fd135e6f40c> (žiūrėta 2020-12-21)

35. Free Software Foundation. What is free software? 2019. Prieiga per internetą:
<https://www.gnu.org/philosophy/free-sw.html> (žiūrėta 2020-12-21)